

A KELETI TANULMÁNYOK TÖRTENETÉHEZ HAZÁNKBAN A XVII. SZÁZADBAN.

E folyóirat 1880-iki kötetében (113—119 ll.) *«Adalékok a keleti tanulmányok magyar bibliographiájához a XVIII. században»* czimű értekezésemben kimutattam, mennyi része volt magyar tudósoknak a sémi nyelvtudomány történetében korszakot alkotó *Schultens*-féle iskola törekvéseiben és munkálkodásában. A *Schultens*-eket megelőző időket tekintve a tágasabb értelemben vett keleti nyelvtanulmányokról még nem igen lehet szólni; ezek még *teljesen* és kizárólag a theologián függtek, és leginkább csak a héberre, legfeljebb még az aramæus nyelvekre terjedtek ki. E téren pedig a XVII. század munkája a bibliai szöveg kritikájának kezdeményezése volt, mely aprólékos kérdésekből indulván ki, megvetette a bibliai irodalomtörténet alapját, melynek eszméjét legelőször a bölcész *Spinoza* hangoztatta Hollandban. (1670.) Hollandnak egyáltalán nagy része volt a szövegkritikai tanulmányokban és ama tudományos harcokban, melyeket a szabadabb gondolkozásnak egyrészt és a külső tradíciók mellett kardoskodók másrészt vittak ama termékeny korszakban. A hollandi tudósokat ha nem is kivétel nélkül, de mégis legnagyobbbrészt a szabad gondolkozásnak táborában, vagy legalább is a közvetítők soraiban találjuk. *Leusden János*, a héber nyelv tanára Utrechtben (megh. 1699-ben), azok közé tartozott, kiknek nem igen volt ínyére a hagyomány bilíneseit lerázó kritika, mely hogy mily hatalmas volt az ő idejében, a szavaiból is kitűnik: *«Nam acris sunt Criticorum hujus ætatis ingenia et Aristarchis et Momis hoc sæculum abundat: quod unus approbat alter idem improbat et vice versa.»* Mint a nagy *Buxtorf* tanítványa, a héber szöveg integritását és a hangzó-jelek régiségét védelmezte. Egy rakás könyvet írt leginkább héber és szyr dolgokról. Leghíresebb munkái a *«Philologus Hebraeus»* és a *«Philologus Hebraeus mixtus»*, melyek mindegyike több (az előbbi öt, az utóbbi négy) kiadást ért; e könyvek az akkor napirenden levő kritikai és régiségtani kérdéseket tárgyalják számos dissertációkban, melyek ugyan mai nap már csak irodalomtörténeti szempontból érdekelnek.

De hiszen itten nem is e kérdésekről akarunk szólni, hanem *Leusden* mint számos magyar hebraista tanárát akarjuk bemu-

tatni. Az adat, melyet e részben találtam, a bevezetőleg említett czikkem kiegészítéseképen, úgy gondolom, némi érdekléssel bírhat. Leusden többek között tanulóinak használatára írt egy kézi könyvet e czím alatt: *Compendium biblicum* etc. E könyv 1685-ben már harmadik kiadásban jelent meg (Leidenben, Luchtmansnál). Feladata, a héber szentírás szavait magyarázni, még pedig nem szótári rendben, hanem úgy, a mint minden szó a bibliában legelőször előfordul. Úgy van beosztva, hogy — mint a szerző az előszóban megígéri — az egész bibliai nyelvvagyot a tanuló 72 nap alatt könnyű szerrel elsajátíthassa. «Hoc ausim dicere; cui Compendio evolvendo antea Domini Studiosi tres quatuorve menses impendebant, illud jam facilius et commodius spatio duorum mensium evolvi poterit. Placuit igitur in gratiam DD. Studiosorum et ex petitione multorum, praecepit Dominorum Hungarorum, hanc tertiam editionem faciliorem et auctiorem in lucem emittere.» Tehát különösen a magyar diákok indították Leusdent a *Compendium* e harmadik kiadásának szerkesztésére. Hogy mily tiszteletben állottak nála magyar tanítványai, kitűnik abból a körülményből is, hogy a könyv *Apai Mihály* erdélyi fejedelemnek van dedikálva, kinek segélyezésével számos erdélyi fiu járt Utrechtre a református theologia és a bibliai nyelvek tanulmányozása végett. Az olvasó tán szívesen veszi, ha e most már nem könnyen hozzáférhető dedikációból ide iktatom azt a helyet, mely különösen tartozik tárgyunkra:

«Experti hoc sumus, Deo dante, in hac etiam nostra Academia; ad quam plurimi ex Regiis et Provinciis quantumvis remotis commeare sunt soliti: nominatim a vestra, Celsissime Princeps, Transylvania et partibus Hungariae; ut S. Theologiae et Philosophiae, Linguarumque ad illam necessariarum, aliarumque pro re nata Facultatum, cognitione imbuerentur. Dum vero juxta Reverendos et Clarissimos Collegas meos, mea qualicunque opera in partibus mihi demandatis utebantur multi Vestrates, magno saepe gaudio illos audivi praedicantes Illustrissimi Celsitudinis tuae zelum et constantiam in Religione Reformata vere Christiana asserenda et defendenda (etiam dum longe alia, per novellas, mendaci fama, spargebantur ab iis, qui ista cupiebant magnopere). Inde enim factum ut ab Illustrissima Celsitudine tua et Mecenatibus aliis huc illi Juvenes tanto numero SS. Studiorum promovendorum ergo mitterentur provide et sustentantur

*«magnifice: eo per Dei Opt. Max. gratiam successo, ut valde multi
 «feliciū suorum in studiis profectuum convenienti testimonio
 «instructi, nonnulli etiam Doctorali honore et privilegiis suo me-
 «rito aucti, redierint in Patriam; atque in ecclesiis Veritatem illam
 «sedulo suis auditoribus inculcent, vel etiam Scholis Theologiam
 «Orthodoxam et adminicula ejus necessaria, Philosophiam, Lin-
 «guamque adeo Graecam et Hebraeam doceant strenue.»*

Igy az utrechti tanár az erdélyi fejedelemről. Úgy gondolom, e hely nem csak a nyelvtanulmány történetére nézve hazánkban, hanem a külföldi iskolázás történetére nézve is érdekes és fontos. Már most csak az a kérdés: bírnak-e nevekkkel, olyanokkal, melyek a XVII. század hollandi iskolájának hatását a magyar tudományosságra ép úgy demonstrálnák, miképen a következő században a Tsepreghi-ek, Huszti-ak és Verestői-ak és mások munkái a Schultens-féle iskola hatását állítják előnkbe? Megvallom, én nem bírok e kérdésre megbízható felelettel szolgálni. Az erdélyi irodalom ismerőitől várhatjuk, hogy az irodalomtörténet ez elhanyagolt fejezetére nézve felvilágosítást nyújtsanak.

1882. november hóban.

GOLDZIHNER IGNÁCZ.

ADATOK ARANY JÁNOS TANÁRSÁGA IDEJÉBŐL.

Ime, egynéhány vonás a nagy költő szellemi képéhez, élete azon szakából, midőn magyar és latin irodalom tanára volt a nagy-körösi lyceumban. E boldog korszakról anekdotikus meg általános jellemzést elég bőven kaptunk; de tanári működésére vonatkozó pozitív acta, mely az életírónak megbecsülhetlen, eddig csak kevés jutott nyilvánosság elé. Pedig ez életnek minden szaka megérdemli, hogy az utókorra mentül hívebben és teljesebben átörökötsük, mert a nagy ember életében szintannyi a kincsérő tanulság mint műveiben. Arany nem csupán ezekben alkotta meg a szépnek új és örök-kön élő formáit: a mit átélt, az a szép élet, az is java munkái közé tartozik, az is szép alkotás, mely bizonyára fölér igen sok műremekkel. Élete java részt irodalmi élet, mely külső situációkban szegény, s nem szövődik át rajta oly események tarka fonala, minőkben az újságolvasó közönség gyönyörködik; de annál gazdagabb és jelentősebb adatokat rejt a nagy lélek mélye, s szellemének, művészi és